

HISTÒRIA

La cova-dolmen de la Riera Quarantena-II (Roses, Alt Empordà)

Per Josep Tarrús, Enric Carreras, Àngels Custoja,
Pere Gay i Paula Santamaria^(*)

Resum

La cova-dolmen de la Riera Quarantena-II (Roses, Alt Empordà) va ser descoberta l'any 1999 i es troba a uns 50 m al sud de la cova-dolmen de la Riera Quarantena-I, descoberta l'any 1998, amb la qual forma un grup sepulcral del neolític final-calcolític (III mil·lenni aC), contemporani de la darrera fase dels sepulcres de corredor de la mateixa zona del cap de Creus. Durant la seva excavació, l'any 2000, es varen localitzar alguns fragments de ceràmica a mà que corresponien al neolític final-calcolític i a l'edat del bronze final, alhora que es va poder definir la seva arquitectura. Es tracta d'una cavitat natural, formada per fractura en el gneis local, que s'aprofita com a cambra funerària. Davant seu, un corredor curt, format per lloses clavades i murs de pedra seca, dona accés a la cambra funerària. A l'entrada d'aquest passadís, a la banda dreta, hi havia plantada una estela-menhir de forma antropomorfa.

Paraules clau

Cova-dolmen, neolític final-calcolític, cap de Creus, Roses, Alt Empordà

Abstract

The cave-dolmen of Riera Quarantena-II (Roses, Alt Emporda) was discovered in 1999 and is located approximately 50 meters south of the cave-dolmen Riera Quarantena-I, discovered in 1998, with which forms a burial group from the final Neolithic-Chalcolithic (III millenium BC), contemporary of the last phase of the passage tombs in the same area of Cap de Creus. During the excavation in 2000, were located hand-made ceramic fragments corresponding to Late Neolithic-Chalcolithic and Late Bronze Age, while it was possible to define its architecture. It is a natural cavity formed from a fracture in the local gneiss, which is used as a burial chamber. In front, a short corridor formed by upright slabs and stone walls, leads to the burial chamber. At the entrance of the hall, on the right, is planted a stele-menhir of anthropomorphic shape.

Keywords

Cave-dolmen, neolithic-chalcolithic, cape of Creus, Roses, Alt Empordà

Recepció: 12/05/2016 • Acceptació: 01/09/2016

* Membres i col·laboradors del Gesearth
(Grup Empordanès de Salvaguarda i Estudi de l'arquitectura Rural i Tradicional)

DOI: 10.2436/20.8010.01.206

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 47 (2016)
Josep Tarrús et alii

SITUACIÓ I HISTÒRIA

Aquesta nova cova-dolmen de Roses és a uns 50 m al sud, de la primera coneguda en el mateix paratge, la riera Quarantena-I (Carreras *et al.* 2000; Tarrús, 2002). Es troba a la part alta del marge esquerre de la riera Quarantena, en una plataforma una mica enretirada de la seva vertical, prop del pla de les Gates on neix aquesta riera, al costat sud del cap de Creus, dins del terme municipal de Roses (Alt Empordà) (Fig. 1).

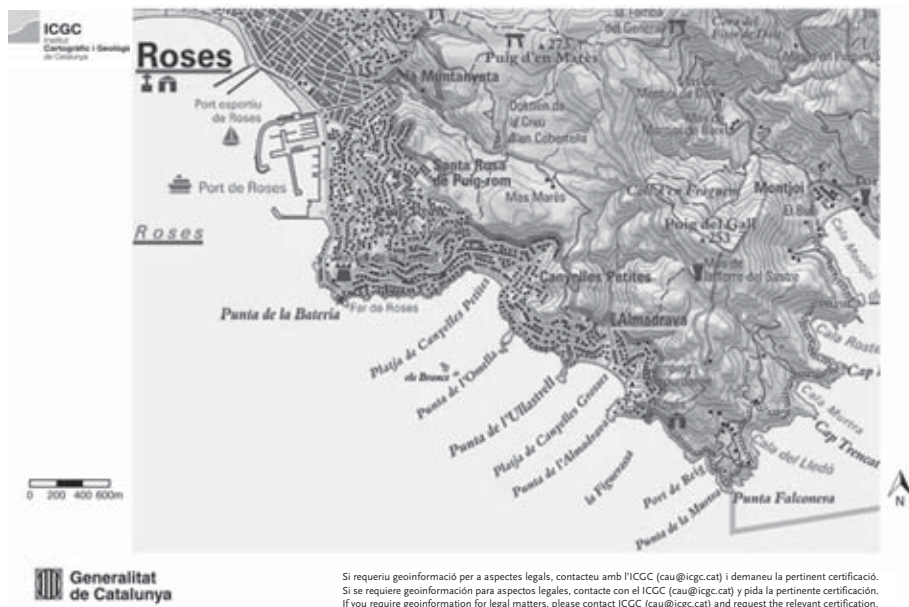

Figura 1. Situació de la cova-dolmen de la Riera Quarantena-II (Roses, Alt Empordà).

Per arribar-hi, des de Roses, cal agafar la carretera que va a la cala Montjoi, fins que arribarem al puig on és el dolmen de la Creu d'en Cobertella, al cap d'1 km. Des de la nova zona d'aparcament cal prendre un camí, obert recentment, que s'enfila pel marge esquerre de la riera Quarantena. Al cap d'uns 650 m veurem la cova-dolmen de la Riera Quarantena-I, llavors cal desviar-se del camí cap a l'esquerra (sud-est) i caminar uns 50 m fins a la plataforma rocosa on hi ha aquesta nova cova-dolmen de la Riera Quarantena-II (Carreras/Tarrús, 2005).

Les seves coordenades geogràfiques, preses amb un GPS, són les següents:

UTM (E-50) : X= 516956 m (LE) ; Y= 4679021 m (LN)

Altitud: 236 m \pm 10 m s.n.m.

La seva situació és molt dominant per tots els costats, llevat del nord, on hi ha la part superior del vessant. La seva obertura és perpendicular a la vall inferior de la riera Quarantena i d'esquenes a la part alta del pendent. Les roques de l'entorn immediat són de gneis amb algun aflorament de quars. El terreny és molt rocós, però encara s'hi veuen travesses de vinya a prop seu. Actualment la vegetació consisteix en una brolla d'estepes i brucs. El paratge està ben conservat, amb els camins arreglats i sense cap urbanització (Fig. 2).

Figura 2. Exterior (15-4-1999) de la cova-dolmen de la Riera Quarantena-II (Roses) abans de l'excavació de l'any 2000.

En un radi de 0,5-2 km, hi ha el grup megalític de la Torre del Sastre, format pels dòlmens del Turó del Cap de l'Home, el Llit de la Generala, la Casa Cremada i la Creu d'en Cobertella, a més dels menhirs de la Casa Cremada I-II i del Mas Marès, així com la cista amb túmul del Pla de les Gates. Els dòlmens més propers són el de la Creu d'en Cobertella (640 m al sud-oest) i la cista amb túmul del Pla de les Gates a una distància equivalent al nord-est. Prop de la cova-veïna de la Riera Quarantena-I hi ha roques amb inscultures (cassoletes, reguerons i cruciformes).

Fou descoberta per Carles Pàramo Barberà, Esteve Martínez i Carles Pàramo Ponsetí el mes de març de 1999, mentre inspeccionaven aquesta zona. Ells mateixos li donaren el seu nom, a causa de la seva proximitat amb l'anterior cova-dolmen del mateix indret. Posteriorment, fou visitada el 15 d'abril de 1999 per diversos membres del Geseart (Enric Carreras, Pere Gay i Josep Tarrús), que confirmaren el seu interès com a monument prehistòric.

EXCAVACIÓ I RESTAURACIÓ

L'excavació d'aquesta cova-dolmen es va dur a terme entre els dies 27 de març i 8 de maig de l'any 2000, comptant amb un permís del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Diversos membres i col·laboradors del Geseart, com Enric Carreras, Àngels Custoja, Pere Gay, Paula Santamaria i Josep Tarrús, participaren en tot el procés d'excavació.

El dia 17 d'abril del 2000 vàrem rebre l'ajuda de personal del Parc Natural de l'Albera (Jaume Justafre, Ramon Pujol, David Vergés, Toni Rodríguez i Joan Pont), encapçalats pel seu director d'aleshores Sebastià Delclòs. Gràcies a ells va ser fàcil aixecar i posar al seu lloc, amb un tràctel, la segona llosa de la banda esquerra del corredor megalític, que estava tombada transversalment dins seu.

En resum, els treballs varen consistir en l'excavació completa de la cambra i del seu davant, on hi havia les lloses del corredor, una estela-menhir tombada, les restes del túmul i un terraplè frontal (Tarrús *et al.* 2002).

A l'interior de la cambra es varen diferenciar un primer nivell superficial, molt polsegós (amb 15 fragments de terrissa vidriada moderna); un segon nivell de terres engrunades i fosques, amb les restes d'una llar, que contenia restes de fauna i 2 vores de ceràmica gris medieval;

i un tercer nivell de terres compactes i rogenques, que es trobava a la base de la cambra i del corredor, ja en contacte amb la roca mare subjacent, on es recuperaren 2 fragments de ceràmica a mà d'un plat-tapadora, amb acanalats interns, del bronze final i 4 fragments informes llisos, presumiblement del neolític final-calcolític, un d'ells amb l'empremta d'un cordó llis, tots dins de la cambra (Fig. 3).

Una vegada excavat el recinte intern es va poder observar que la cavitat natural havia estat completada amb dos murs de pedra seca que empetien la seva entrada i permetien la seva connexió amb el corredor. No es va localitzar *in situ* cap resta d'enllosat, però sí que es va veure que s'havia emplenat amb blocs un esvoranc natural que hi havia a la banda dreta, per tal d'obtenir un terra regular en tota la cambra funerària.

El corredor d'accés, una vegada excavat, va quedar format per dues lloses a la banda dreta i per una a l'esquerra, més murs de pedra seca que completaven la seva llargada (dreta) o bé facilitaven la connexió amb la cambra (esquerra). Sembla que l'entrada del passadís estava obturada per

Figura 3. Interior de la cova-dolmen de la Riera Quarantena-II (Roses) després de l'excavació de l'any 2000.

un altre mur de pedra seca, del qual en restaven alguns testimonis. No hi aparegueren restes de cap enllosat, però sí d'un pedregar de blocs mitjans que regularitzava el terra i ataconava les lloses clavades. A cada banda de les lloses del corredor, es veien restes del túmul de blocs i terra que l'estintolava i protegia, malgrat que estava molt arrasat, llevat de la zona de contacte amb les parets externes de la cavitat natural.

Durant la intervenció es va excavar la base de la suposada estela-menhir, que estava tombada just al davant del costat dret del passadís. Es va localitzar el possible forat on estava clavada, que aprofitava una escletxa natural de la roca i on encara es veien restes de les falques.

Pel que fa al terraplè frontal, que permetia l'existència d'una terrassa prou ampla com per bastir-hi el corredor megalític, es va netejar i comprovar que hi existien encara sis filades ben conservades del mur de pedra seca original.

Quan vàrem visitar per primer cop aquesta cova-dolmen (15/4/99) només es veia aflorar la primera llosa de la banda esquerra del corredor, mentre que l'interior de la cambra estava ple de terra i pedres despreses, fins gairebé al sostre. Era difícil d'entrar-hi, però una vegada acabada l'excavació s'hi accedia de peu dret. Les restes del túmul que cobria el passadís, l'estela-menhir tombada i el terraplè frontal estaven a la vista.

Una vegada acabada l'excavació es va procedir a la restauració d'aquest sepulcre. Aquesta va consistir en la refeta dels dos murs de pedra seca que empetitien l'entrada de la cambra, a la vegada que es va deixar a la vista el seu terra rocós original. Al corredor es va posar dempeus la segona llosa de la banda esquerra, es varen reforçar les restes dels murs de pedra seca de les dues bandes i es va regularitzar amb terra i pedres el seu nivell de circulació. Les dues bandes del túmul, a tocar les parets de la cambra, es varen reforçar amb nous blocs, per tal d'evitar el seu posterior deteriorament. També es va reforçar la part alta del mur de pedra seca del terraplè frontal i es varen col·locar noves lloses i blocs per regularitzar i enfortir la plataforma superior (Fig. 4).

EL SEPULCRE: ARQUITECTURA I CRONOLOGIA

El sepulcre és una cova-dolmen formada per una cavitat natural dins de la roca local de gneis, tancada amb parets de pedra seca, davant de les quals hi ha un corredor megalític d'accés, format per tres lloses clavades i murs de pedra seca. La cavitat és de gneis, igual que totes les lloses i blocs

Figura 4. Exterior de la cova-dolmen de la Riera Quarantena-II (Roses) després de l'excavació de l'any 2000.

emprats, llevat de la llosa A del corredor, que és de quars. L'entrada de la tomba queda orientada a $270^{\circ} \pm 5^{\circ}$ al sud-oest (Fig. 5).

La cambra és un espai interior ovalat, tancat per dos murs de pedra seca, que deixen un espai central on es connecta el corredor d'accés. No es conservaven restes de cap enllosat. Les dimensions internes de la cambra són: 3 m de longitud, 3,6 m d'amplada i 1,8 m d'alçada.

L'accés a la cambra es realitza a través d'un corredor megalític, bastit en terreny pla, format per tres lloses clavades i murs de pedra seca. La banda esquerra comença amb un mur de pedra seca, continua amb dues lloses (A-B) arrencades, i acaba amb un altre tram de paret de pedra seca, que connecta amb el mur de tancament de la banda esquerra de la cambra. La banda dreta comença amb un mur de pedra seca i continua amb una llosa (C), que ja connecta amb el mur de tancament de la banda dreta de la cambra.

La direcció del passadís és axial respecte a la cambra. Amida 1,8 m de longitud per 0,90/0,70 m d'amplada i amb una alçada màxima de 1,37 m. De les lloses del passadís, l'A és de quars i es conserva sencera, encara que una mica desgastada pel seu extrem superior. La B és de gneis i també es conserva sencera, mentre que la C, la de la banda dreta, estava molt arranada i trencada pel costat superior dret. La llosa A no presentava agençaments, es va clavar pràcticament en brut. Les lloses B i C presentaven la cara interna desbastada i els caires repicats. La primera (B) també tenia l'extrem superior repicat. Les dimensions de les lloses de la cambra i el corredor són les següents:

Llosa A = 0,65 m d'amplada x 1,31/1,51 m d'alçada i 0,2 m de gruix.

Llosa B = 0,62 m d'amplada x 1,37/1,57 m d'alçada i 0,15 m de gruix.

Llosa C = 0,87 m d'amplada x 0,74/0,94 m d'alçada i 0,10 m de gruix.

Hem apuntat dues alçades de cada llosa, segons les dades de l'excavació de 2000: la primera és la que tenien fins al nivell sepulcral i l'altra la que tenen realment, comptant la part que estava clavada.

Figura 5. Planimetria de la cova-dolmen de la Riera Quarantena-II (Roses).

L'estela-menhir del davant de la cova-dolmen és una llosa de gneis, de secció rectangular, allisada per les dues cares, amb els caires i extrem superior repicats. A la part alta del costat dret presenta una escotadura, obtinguda per repicat, que li dona un aspecte antropomorf. Les seves mides són: 1,53 m d'alçada (0,20 m dels quals anirien enterrats), 0,45 m d'amplada i 0,15 m de gruix màxim. La seva funció original devia de ser apotropaica, és a dir, la de protegir els difunts allí enterrats. Coneixem exemples d'esteles similars en algunes tombes megalítiques de les comarques gironines com el sepulcre de corredor de la Banya dels Saus (la Jonquera, Alt Empordà) (Tarrús, 2002) o, fins i tot, en paradòlmens amb corredor d'accés com el de Pedra sobre Altra (Tossa de Mar, la Selva) (Esteva/Tarrús/Fa, 1982).

El túmul frontal està format per pedres mitjanes i terra. Devia de fer un semicercle a banda i banda del corredor d'accés, encara que ara només en resten testimonis enganxats a banda i banda de les parets externes de la cavitat natural. No es conservaven restes de cap anell de contenció al seu davant. La màxima alçada conservada d'aquest túmul és de 0,30 m, al costat esquerre.

El terraplè frontal estava format per una paret de pedra seca, inclinada uns 30° en talús, amb un mínim de 9-10 filades de lloses i blocs de gneis i de quars, de les quals se'n conserven 6 d'originals. Aquest terraplè permetia l'existència d'una plataforma superior prou ampla com per bastir-hi el corredor d'accés a la cova-dolmen, malgrat la forta inclinació natural del terreny. Feia, originalment, 1,60 m d'alçada, per 4 m d'amplada i una llargada –seguint el talús– d'1,80 m (Fig. 6).

La cronologia d'aquesta cova-dolmen és difícil de precisar, perquè no disposem de cap data per C-14 i tampoc hi han aparegut gaires materials arqueològics. En tot cas, els tres fragments informes de ceràmica a mà llisa i polida per la cara externa, recuperats a la cavitat interior, un d'ells amb l'empremta d'un cordó llis, ens parlen d'una primera fase del neolític final o calcolític recent (malgrat la manca d'elements Campaniformes), durant la primera meitat del III mil·lenni aC.

Els altres tres fragments de ceràmica a mà recuperats: un d'informe allisat, un altre amb acanalats a la cara interna i el darrer una vora d'una tapadora, ens situen en un moment del bronze final o ferro-I, és a dir, entre el 900-600 aC. Tindríem, doncs, un primer moment de construcció de la tomba durant el neolític final o calcolític recent, moment en què el seu ús sepulcral segurament consistiria en un dipòsit primari successiu de les restes humanes; i un segon moment de reutilització de la tomba per part de grups del bronze final-ferro I, que segurament ja practicarien el ritu de la

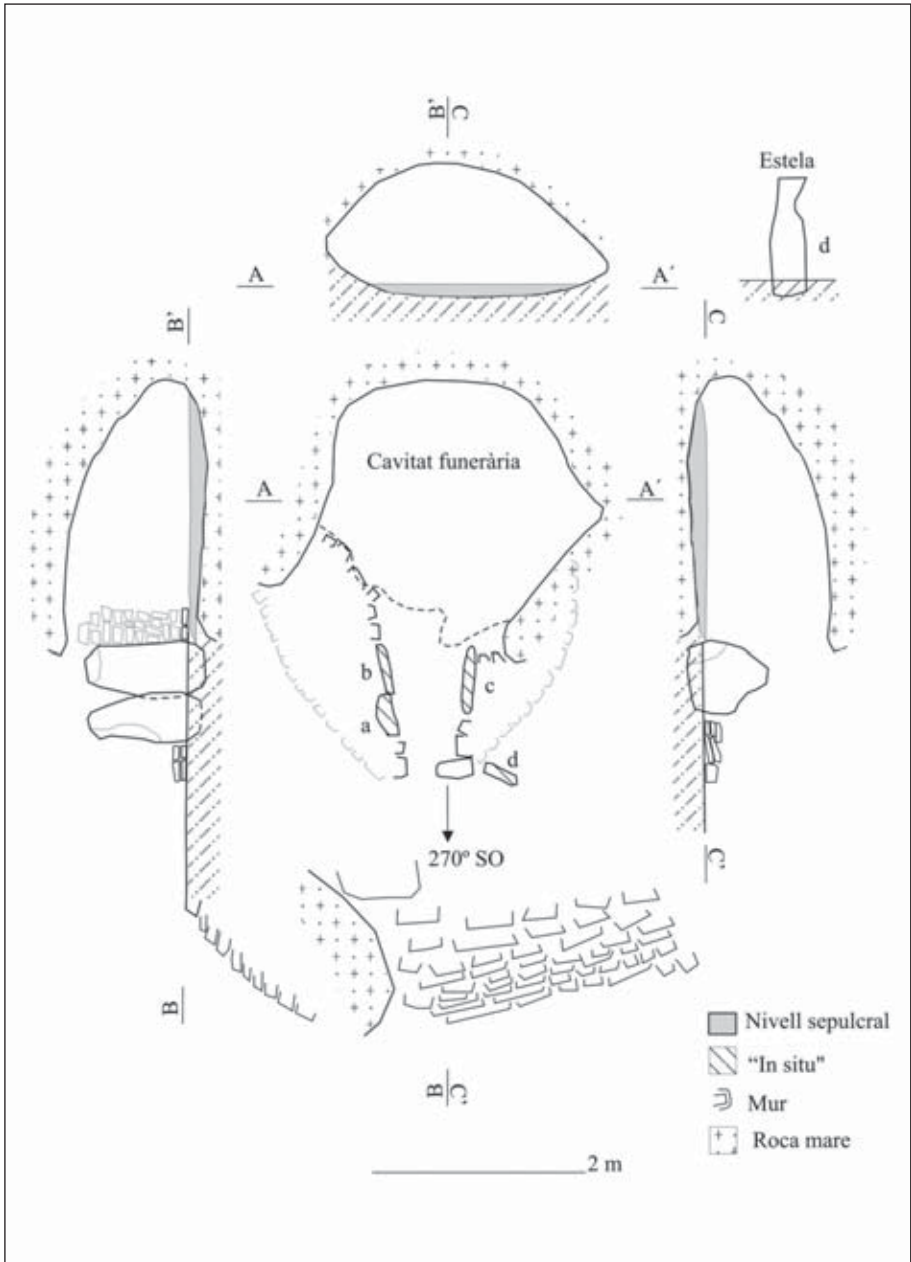

Figura 6. El terraplè de la cova-dolmen de la Riera Quarantena-II (Roses) després de la restauració de l'any 2000.

cremació total dels cadàvers i, que, per tant, dipositarien urnes cineràries a la cova-dolmen (Tarrús, 2010).

Pel que fa al seu tipus arquitectònic – una cova-dolmen amb corredor de lloses, es pot deduir que la tomba pertany a les darreres fases del megalitisme de l'Alt Empordà, és a dir, igualment, a la primera meitat del III mil·lenni aC (Tarrús, 2002).

En tot cas, la presència d'aquestes dues coves-dolmen de la Riera Quarantena I-II al cap de Creus, enmig de la zona dolmènica de la Torre del Sastre (Roses), on ja coneixíem cistes amb túmul (Tomba del General, Puig Rodó, Puig Alt i Pla de les Gates) i sepulcres de corredor (Creu d'en Cobertella, Llit de la Generala, Turó del Cap de l'Home i Casa Cremada), ens parla d'una gran varietat de tombes megalítiques en aquesta petita àrea. Malgrat que es tracta de monuments megalítics d'èpoques diferents, entre el neolític mitjà i el neolític final-calcolític, segurament aquestes dues coves-dolmen i la darrera etapa d'ús dels sepulcres de corredor devien de coincidir en el temps, durant el III mil·lenni aC.

BIBLIOGRAFIA

- CARRERAS, Enric; CUSTOJA, Àngels; GAY, Pere; SANTAMARIA, Paula; TARRÚS, Josep, “La cova-dolmen de la Riera Quarantena I i els gravats de la seva rogalia (Roses, Alt Empordà)”. Olot, *V Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, (2000), p. 35-38.
- CARRERAS, Enric; TARRÚS, Josep, “La ruta megalítica dels dòlmens de Roses (Alt Empordà)”, *Butlletí del Centre Excursionista d'Olot*, núm. 157, (2005), p. 16-21.
- ESTEVA, Lluís; TARRÚS, Josep; FA, Esteve, “Sepulcro paradolmènic de ‘Pedra sobre altra’ (Tossa de Mar, Girona)”, *Cypsela-IV*, (1982), p. 53-59.
- TARRÚS, Josep; CARRERAS, Enric; CUSTOJA, Àngels; SANTAMARIA, Paula; GAY, Pere, “Els treballs d'excavació i restauració a la cova-dolmen de la Riera Quarantena II, l'any 2000 (Roses, Alt Empordà)”. St. Joan de les Abadesses, *VI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, (2002), p. 61-62.
- TARRÚS, Josep, *Poblats, dòlmens i menhirs. Els grups megalítics de l'Albera, serra de Rodes i Cap de Creus (Alt Empordà, Rosselló i Vallespir Oriental)*. Ed. Diputació de Girona, 2002.
- TARRÚS, Josep, “El megalitismo pleno en Cataluña, entre el IV y el III milenios aC”. A: Vitoria, *Coloquio Internacional sobre el Megalitismo*, 11-15 de mayo de 2007, Universidad del País Vasco, (2010), p. 188-211.